

ПОНЯТТЯ СПРИЯТЛИВОГО НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА У НЕМАЙНОВИХ ВІДНОСИНАХ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬСЯ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ

А.О. Матвійчук

*здобувач кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. З'ясування питання сприятливого навколишнього природного середовища у цивільному праві є нагальною потребою для встановлення змісту відповідного особистого немайнового права і потребує подальшої розробки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою сприятливого навколишнього природного середовища займалися такі вчені: В.Я. Тацій, С.Б. Гавриш, Ю.С. Шемшученко, В.К. Матвійчук та інші. Проте до цього часу вона не знайшла свого вирішення в цивільному праві.

Мета статті полягає у з'ясуванні поняття «сприятливе навколишнє природне середовище» у немайнових відносинах, що регулюються цивільним правом.

Основні результати дослідження. Одним із фундаментальних особистих немайнових прав є право на сприятливе навколишнє природне середовище. З метою з'ясування поняття «сприятливе навколишнє природне середовище» як предмета регулювання цивільного права необхідно визначити суть термінів, з яких це поняття складається та дискусійні проблеми, які зустрічаються щодо цього поняття і його складових у довідниковій літературі, юридичній науці (зокрема, в екологічному та цивільному праві). Перш за все звернемося до таких складових, як «сприятливий» та «навколишнє природне середовище».

Термін «сприятливий» означає: «Який позитивно впливає на що-небудь, створює відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чогось. // Потрібний, необхідний для чого-небудь; належний // Зручний для чого-небудь...» [1, с. 1377]. Слід зауважити, що у міжнародних актах використовуються і інші формулювання. Наприклад, Стокгольмська декларація з навколишнього середовища стверджує право людини на сприятливі умови життя у навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне та процвітаюче життя [2]; Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку декларує право людей мати міцне здоров'я і плідно трудитися у гармонії з природою [3]. У вітчизняній юридичній науці висловлюються думки з приводу придатного для життя і безпечного для здоров'я довкілля [4, с. 35, 191], якісного стану навколишнього природного середовища [4, с. 24], якісно сприятливого для людини природного довкілля [5, с. 16], безпечного навколишнього природного середовища, здорового (чистого) навколишнього середовища [6, с.6].

На думку В.В. Костицького, навколишнє природне середовище є сприятливим, якщо його стан відповідає встановленим у законодавстві про охорону довкілля критеріям, стандартам та нормативам, які стосуються чистоти (не забрудненості), ресурсоемності (невиснаженості), екологічної стійкості, видової

різноманітності і естетичного багатства. [4, с. 79]. Таке визначення цілком збігається з раніше висловленою позицією російського дослідника М.М. Бринчука [7, с. 123]. Ряд вітчизняних учених, зокрема Ю.С. Шемшученко, В.І. Андрейцев, В.В. Іванюшенко, В.Л. Бредіхіна, О. Саранча та інші, розглядали критерії визнання навколишнього природного середовища або довкілля безпечним (а не сприятливим). Тут слід зазначити, що на наш погляд, питання про (не)сприятливість навколишнього природного середовища не може вирішуватися виключно через (не)відповідність установленим законодавцем стандартам і нормативам. І річ не лише у тому, що вітчизняне законодавство, як показує практика, суттєво відстає у втіленні у нормативно-правових актах досягнень науки і техніки в усіх сферах. Зазначений вище підхід не включає оцінку можливого впливу навколишнього природного середовища, не пов'язаного безпосередньо із діяльністю людини. Мова йде насамперед про дію стихійних сил природи, негативні наслідки від чого можна звести до мінімуму застосовуючи запобіжні заходи, чому, однак, в Україні практично не приділяється увага (що яскраво засвідчили літні паводки 2008 та 2009 рр.). Попри те, що головною соціальною цінністю в Україні визнається людина [8], розглянутий підхід щодо визнання сприятливим навколишнього природного середовища ніяким чином не враховує стан здоров'я, тривалість життя чи інші показники життєдіяльності людини, які власне могли б охарактеризувати, наскільки в дійсності навколишнє природне середовище є сприятливим для людини.

В юридичній літературі стосовно другої складової досліджуваного поняття – «навколишнє природне середовище» також існує певна дискусія. Одні автори другу складову називають природні багатства [9, с. 25; 10, с. 17; 11, с. 169; 12, с. 57-58]; другі – асоціюють цю складову з благами [13, с. 11-12]; треті – наполягають, що такою складовою є навколишнє природне середовище [14, с. 15-17; 15, с. 30-37; 16, с. 2]; четверті – відносять до цієї складової саму природу [17, с. 65-97]; п'яті – акцентують на цій складовій, як на екологічній безпеці [18, с. 11-23; 19, с. 50-76; 20, с. 12-14]; шості – отожднюють цю складову з довкіллям [21]. Існує думка, що другою складовою цього поняття слід називати природне середовище [22, с. 46; 23, с. 80; 24, с. 22].

Законодавець України оперує термінами «довкілля» [8; 25] та «навколишнє природне середовище» [25], як правило, використовуючи їх як синоніми, а також «природа» [8], «навколишнє середовище» [25], «середовище» [25]. В офіційних перекладах текстів міжнародних нормативно-правових актів застосовується поняття «навколишнє середовище» [2; 26] та «навколишнє середовище людини» [2].

Зазначені терміни не є тотожними, а таке різноманіття у термінології не лише ускладнює правозастосування, але й перешкоджає з'ясуванню змісту правових норм, зокрема у Цивільному кодексі України [27].

Поняття «навколишнє середовище» застосовується здебільшого у зарубіжному законодавстві та міжнародному праві, причому зміст цього поняття у законодавстві різних країн є неоднаковим. Так, відповідно до Федерального Закону Російської Федерації від 10.01.2002 р. № 7-ФЗ «Про охорону навколишнього середовища» навколишнє середовище – це сукупність компонентів природного середовища (земля, надра, ґрунти, поверхневі та підземні води, ат-

мосферне повітря, рослинний і тваринний світ та інші організми, а також озоновий шар атмосфери та навколоземний космічний простір, що в сукупності забезпечують сприятливі умови для існування життя на Землі), природних (природна екологічна система, природний ландшафт та елементи, що їх складають, які зберегли свої природні властивості) та природно-антропогенних об'єктів (природний об'єкт, змінений у результаті господарської чи іншої діяльності, та/або об'єкт, створений людиною, який має властивості природного об'єкта та рекреаційне і захисне значення), а також антропогенних об'єктів (об'єкт, створений людиною для забезпечення її соціальних потреб, який не має властивостей природних об'єктів). Сукупність перелічених вище складових, за винятком антропогенних об'єктів, утворює природне середовище (природу) [28]. Зазначений підхід до визначення навколишнього середовища повністю відповідає положенням Модельного екологічного кодексу для держав – учасниць СНД, схваленого на двадцять сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї держав – учасниць СНД (постанова № 27-8 від 16.11.2006 р.) [29].

Згідно з японським законодавством навколишнє середовище охоплює і майно, тісно пов'язане з життям людини та середовищем, у якому вона живе [30, с. 12].

Румунське законодавство про захист навколишнього середовища встановлює, що навколишнє середовище складають усі природні фактори та матеріальні цінності, створені людською працею, які, завдяки своїй взаємозалежності, забезпечують збереження екологічної рівноваги, справляють вирішальний вплив на умови життя людей та розвиток суспільства [30, с. 12].

Відповідно до Екологічного кодексу Республіки Казахстан від 09.01.2007 № 212-3, який встановлює право фізичної особи на сприятливе для її життя та здоров'я навколишнє середовище, і зазначає, що навколишнє середовище – сукупність природних і штучних об'єктів, включаючи атмосферне повітря, озоновий шар Землі, поверхневі та підземні води, землі, надра, тваринний та рослинний світ, а також *клімат* у їх взаємодії. Об'єктом охорони навколишнього середовища від знищення, деградації, пошкодження, забруднення та іншого шкідливого впливу є земля, надра, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, ліси та інша рослинність, тваринний світ, генофонд живих організмів, природні екологічні системи, клімат та озоновий шар Землі. Особливій охороні підлягають цінні природні території та об'єкти державного природно-заповідного фонду [31].

Складові поняття «навколишнє середовище» згідно Закону Молдови від 16.06.1993 р. № 1515 «Про охорону навколишнього середовища», який гарантує кожній людині право на здорове та естетично приємне навколишнє середовище, відповідають об'єктам правової охорони навколишнього природного середовища за українським законодавством [32].

У Стокгольмській декларації з навколишнього середовища під навколишнім середовищем розуміється навколишнє природне середовище та навколишнє середовище, створене людиною, у тому числі побутове та робоче [2].

З точки зору екології, навколишнє середовище – сукупність сил та явищ природи, її речовина та простір, будь-яка діяльність людини, що знаходиться поза об'єктом чи суб'єктом, що розглядаються, та безпосередньо з ними контактують [33, с. 20].

Як зазначалося вище, у вітчизняному законодавстві переважно застосовується термін «навколишнє природне середовище». У довідниковій літературі

наводиться таке визначення: навколишнє природне середовище – сукупність природних та природно-антропогенних умов (земля, вода, ліси, надра, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ), що оточують людину та є необхідними для її життя і діяльності [34, с. 489].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів [25]. Очевидно, що це визначення є вкрай широким і, на відміну від розглянутих вище прикладів зарубіжного законодавства, не дає можливості установити чіткий перелік складових поняття.

На наш погляд, найбільш вдалими є визначення навколишнього природного середовища, надані В.Л. Мунтяном та В.К. Матвійчуком.

В.Л. Мунтян характеризує навколишнє природне середовище як частину природи, на яку впливає діяльність людини, і яка взаємно впливає на людину і людське суспільство в цілому [35, с. 48]. В.К. Матвійчук пропонує розглядати навколишнє природне середовище як доступну людині природу (як недоторканну, так і змінену чи створену людиною) [36, с. 123].

Водночас для практичного застосування доцільно розкрити складові поняття. На нашу думку, під навколишнім природним середовищем слід розуміти доступну людині сукупність компонентів природного середовища (земля, надра, ґрунти, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ та інші організми, а також озоновий шар атмосфери та навколосезонний космічний простір), природних (природна екологічна система, природний ландшафт та елементи, що їх складають, які зберегли свої природні властивості) та природно-антропогенних об'єктів (природний об'єкт, змінений у результаті господарської чи іншої діяльності, та/або об'єкт, створений людиною, який має властивості природного об'єкта і є невіддільним від природного середовища).

Складно погодитися з Ю.С.Шемшученком, який зазначає, що складовими навколишнього природного середовища поряд з природними ресурсами, природними територіями та об'єктами, що підлягають особливій охороні, є *також здоров'я і життя (курсив – наш, авт.) людей* [37, с. 13].

Розглянемо практику застосування терміну «довкілля». Одні вчені вважають його синонімом терміну «навколишнє середовище» [38, с. 342; 39, с. 323; 40, с.9]. Інші ототожнюють довкілля з навколишнім природним середовищем [41, с.13; 42, с. 8; 43, с. 8; 44, с. 7]. Деякі автори стверджують, що термін «довкілля» є ширшим поняттям, аніж «навколишнє середовище» та «навколишнє природне середовище», однак не розкривають його змісту [45, с. 241].

Тут слід звернути увагу на те, що, як вірно відмічається у юридичній літературі, абсолютних синонімів не існує [46, с. 61], а отже застосування у нормотворчості різних термінів для позначення одного й того ж поняття свідчить лише про істотні недоліки в юридичній техніці.

Слід зазначити, що термін «довкілля» увійшов в українську мову порівняно недавно та походить з української діаспори. Деякі мовознавці не рекомендують застосовувати його в офіційних документах, оскільки він може застосовуватися у неофіційних текстах [47, с. 146]. Натомість інші фахівці відстоюють доцільність заміни терміном «довкілля» терміну «навколишнє середовище» як калькованого з російської мови [48, с. 138; 49, с. 80; 50, с. 78]. Проте, тверджен-

ня, що певний термін є калькованим ще не свідчить про можливість його заміни у діловій мові (в документах, міжнародно-правових актах, угодах, національному законодавстві). Слід зазначити, що російський термін «окружающая среда», у свою чергу, вважається утвореною з порушенням правил російського словотвору калькою з німецького слова Umwelt [51, с. 287], яке було введене у другій половині ХІХ ст. німецьким біологом Я. Ікслюлем «для позначення зовнішнього світу, що оточує живих істот, у тій мірі, в якій він сприймається органами чуття та руху тварин і спонукає їх до певної поведінки» [52, с. 14].

У довідниковій юридичній літературі довіклля визначається як все, що оточує людину [53, с. 230].

З точки зору екології, довіклля – природно-антропогенне середовище, тобто всі модифікації природного середовища внаслідок цілеспрямованого та опосередкованого впливу діяльності людини; характеризується зниженням або відсутністю властивостей самовідтворення і без постійного регулюючого впливу людини поступово руйнується [54, с. 385]. Існують і інші підходи до тлумачення терміну «довіклля». Деякі автори (так звані «глибинні» екологи) ототожнюють довіклля з природою; представники радикальної соціальної філософії стверджують, що довіклля охоплює компоненти природи, власне людину і наслідки людської діяльності [55, с. 287].

Тлумачення терміну «довіклля» у вітчизняному законодавстві не дається. Як зазначалося вище, у вітчизняному законодавстві термін «довіклля», як правило, використовується без будь-якого обґрунтування як синонім поняття «навколишнє природне середовище».

В юридичну науку та практику термін «довіклля» був запроваджений В.В. Костицьким. Зазначений термін було включено до проекту Конституції України за пропозицією цього науковця під час його роботи у складі Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України по доопрацюванню проекту Конституції України у 1996 р. [41, с.9].

У подальшому із прийняттям Закону України від 28.11.2002 р. № 254-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [56] термін «довіклля» увійшов до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [25] та все ширше застосовується у вітчизняних нормативно-правових актах.

Необхідність введення у науку нового терміну В.В. Костицьким не обґрунтовано. Водночас при розкритті змісту понять «навколишнє природне середовище», «навколишнє середовище» та «довіклля» зазначеним науковцем допущена деяка непослідовність. Так, на думку В.В. Костицького, під навколишнім природним середовищем (довікллям) треба розуміти єдність недоторканної та рукотворної природи, а також антропогенного середовища [41, с. 38]. Водночас науковець доходить висновку, що навколишнє середовище може бути означене як навколишнє природне середовище, тобто сукупність природних систем, природних об'єктів і природних ресурсів, включаючи атмосферне повітря, воду, землю (грунти), надра, тваринний і рослинний світ, а також клімат і ближній космос у їхньому взаємозв'язку і взаємодії [4, с. 78]. Тобто, навколишнє середовище тотожне поняттю «навколишнє природне середовище», що у свою чергу тотожне поняттю «довіклля». Однак, такий висновок не відповідає раніше наведеному тлумаченню В.В. Костицьким складових термінів «довіклля» та «навколишнє природне середовище».

Зважаючи на таку непослідовність науковця у тлумаченні понять, у тому числі введеного ним терміну «довкілля», та урахувавши складність та комплексність законотворчого процесу, вважаємо, що недоречно робити безапеляційний висновок про зміст термінів у законодавстві, ґрунтуючись лише на доктринальному їх тлумаченні однією особою.

У зв'язку з цим складно визначити, в якому саме значенні термін «довкілля» вжито у Конституції України та інших актах законодавства. Водночас у юридичній науці вже були інші спроби дати визначення терміну «довкілля». Так, В.В. Іванюшенко дійшла висновку про тотожність довкілля та навколишнього середовища, під яким розуміє об'єкти природного середовища, інші соціальні фактори, такі як: умови побуту, харчування, навчання, відпочинку тощо, тобто сукупність факторів, які впливають на фізичний, психічний стан людини і визначають умови, що забезпечують її життєдіяльність [40, с. 9]. І.І. Митрофанов визначає довкілля як навколишнє природне середовище, яке оточує людину і створює природні умови її життя [57, с. 11].

Водночас очевидно, що жоден із дослідників, у тому числі В.В. Костицький, не вкладав у новий термін нового змісту, а використовував його для позначення або навколишнього природного середовища, або навколишнього середовища. У зв'язку з цим, вважаємо, що для забезпечення єдиного розуміння змісту правових норм слід вилучити із законодавства термін «довкілля» та використовувати замість нього відповідно терміни «навколишнє природне середовище» або «навколишнє середовище» у залежності від змісту та спрямованості конкретного правового припису.

Принагідно зазначимо про необхідність заміни терміном «навколишнє природне середовище» і терміну «природа», що вживається у Конституції України [8] при встановленні обов'язків людини і громадянина як такого, що, як вірно зазначає В.К. Матвійчук, є надто всеохоплюючим і стосується тих компонентів, які людина не в змозі ані використовувати, ані охороняти [36, с. 123].

Окремо варто зупинитися на практиці застосування терміну «оточуюче середовище». Тут слід зазначити: по-перше, що цей термін не вживається у законодавчих актах, а набув поширення, здебільшого, у публіцистичній літературі, хоча ним оперують і деякі правники [45, с. 239]. По-друге, зазначений термін є не чим іншим, як калькуванням російського словосполучення «окружающая среда» із застосуванням не характерного для української мови активного дієприкметника теперішнього часу [58, с. 289, 319]. Як відзначають фахівці-мовознавці, слово «оточуючий» увійшло до української мови як результат намагання деяких мовознавців замінити будь-який російський, польський або чеський дієприкметник теперішнього часу (а в цих мовах дана граматична категорія дуже поширена) теоретично можливим українським [47, с. 157]. Як відомо, згідно норм українського словотвору активні дієприкметники теперішнього часу творяться від основи теперішнього часу лише неперехідних дієслів або перехідних, ужитих у неперехідному значенні [59, с. 280]. Оскільки слово «оточувати» є перехідним (вимагає після себе іменник у знахідному відмінку без прийменника) і не вживається у неперехідному значенні (не існує випадків упущення прямого додатку), від нього не утворюється активний дієприкметник теперішнього часу. Слід зазначити, що активні дієприкметники із суфіксами -уч- (-юч-) у живій

мовній практиці переважно не вживаються, а замінюються прикметниками, дієприслівниками та конструкціями з підрядними реченнями [58, с. 157]. Таким чином, застосування терміну «оточуюче середовище» невиправдане не лише у юриспруденції, але й в інших галузях знань; замість нього слід застосовувати словосполучення «навколишнє середовище» [47, с. 137-146; 60, с. 188; 61, с. 507].

Висновок. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у вітчизняному законодавстві та наукових дослідженнях ще немає усталеної термінології у питаннях з'ясування суті терміну «сприятливе навколишнє природне середовище» та його складових, допускається необґрунтоване застосування синонімів, відсутні єдині підходи до тлумачення аналізованих понять, що в цілому суттєво ускладнює з'ясування змісту права на сприятливе навколишнє природне середовище. На думку автора, з законодавства України слід вилучити безпідставно введений термін «довкілля», який у нормативно-правових актах, юридичній науці та практиці використовується виключно як синонім до термінів «навколишнє природне середовище» або «навколишнє середовище»; замість поняття «природа» у юриспруденції доцільно використовувати термін «навколишнє природне середовище», оскільки він не охоплює природні компоненти, недосяжні для людського впливу; термін «оточуюче середовище» не слід уживати як такий, що є калькою, утвореною з порушенням правил українського словотвору; поняття сприятливості навколишнього природного середовища слід доопрацювати з урахуванням, зокрема, можливого негативного впливу сил природи, не пов'язаного безпосередньо із діяльністю людини, стану здоров'я, тривалості життя та інших показників життєдіяльності людини. Порушені автором питання стануть предметом подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Стокгольмська Декларація (Щодо питань навколишнього середовища) від 16.06.1972 р. // «Действующее международное право», Т. 3. – М.: Московский независимый институт международного права. – 1997. – С. 682-687.
3. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку від 03.06.1992 // Действующее международное право. Т. 3. – М.: Московский независимый институт международного права, 1997. – С. 687-692.
4. *Костицький В.В.* Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В.В.Костицький – К., ІЗП і ПЗ, 2003. – 772 с.
5. *Клименко С.В.* Теоретичні, кримінально-правові і кримінологічні проблеми боротьби з посяганнями на навколишнє природне середовище (досвід системного аналізу): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.01. / С.В. Клименко. – Одеса: Одес. держ. ун-т ім. І.І.Мечникова, 1996. – 20 с.
6. *Бредіхіна В.Л.* Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.06. / В.Л. Бредіхіна. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого, 2005. – 20 с.
7. *Бринчук М.М.* Экологическое право: учебник. – 2-е изд., перераб. и дополн. / М.М. Бринчук. – М.: Юристь, 2003. – 670 с.
8. Конституція України, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 – 1996. – № 30. – Ст. 141.

9. *Ляпунов Ю.И.* Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел / Ю.И. Ляпунов. – М. : Академия МВД СССР, 1974. – 151 с.

10. *Мунтян В.В.* Правовая охрана рыбных богатств / В.В.Мунтян // Правовая охрана природы. – М. : Изд-тво МГУ, 1961. – С. 8-17.

11. *Сергеева Т.Л.* Охрана природы по советскому уголовному законодательству / Т.Л. Сергеева // Правовые вопросы охраны природы в СССР- М. : Госюриздат, 1963. – С. 168-227.

12. *Красс А.В.* Право государственной социалистической собственности / А.В.Красс. – М. : Госюриздат, 1954. – 260 с.

13. *Гавриш С.Б.* Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України) / С.Б. Гавриш. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – Харків, 1994. – 39 с.

14. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов в СССР : учебное пособие / В.Д. Пакутин. – Уфа : Башкирский гос. ун-т, 1976. – 157 с.

15. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : Монографія / В.К.Матвійчук. – К. : «Азимут-Україна», 2005. – 464 с.

16. Збірник нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього природного середовища. – Львів. : БФ «Екоправо-Львів», 2004. – 192 с.

17. *Маер-Абіх Клаус Міхаель.* Повстання на захист природи. Від довілля до спільно світу / Маер-Абіх Клаус Міхаель. Переклад з нім., післямова, примітки Анатолія Ермоленка. – К.: Лібра, 2004. – 196 с.

18. *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки : навч. та наук. – практ. посіб. / В.І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – 332 с.

19. *Андрейцев В.І. та ін.* Екологічне право : особлива частина : підручник для студ. юрид. вузів і фак. / В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова та ін. : Повний акад. курс / За ред. акад. АПРН В.І. Андрейцева. – К. : Істина, 2001. – 544 с.

20. *Серов Г.П.* Экологическая безопасность населения и территорий Российской Федерации (правовые основы, экологическое страхование и экологический аудит): Учебное пособие / Г.П. Серов. – М. : Изд. центр «Анкил», 1998. – 207 с.

21. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.

22. *Анашкин Г.З.* Уголовно-правовые проблемы охраны окружающей среды в СССР / Г.З.Анашкин // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 30. – М. : ВИП, 1979. – С. 46-48.

23. *Бушуева Т.А., Дагель П.С.* Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А.Бушуева, П.С. Дагель // Советское государство и право. – 1977. – № 8. – С. 77-83.

24. *Мынбаев Р., Орынбаев М.* Судебная практика по делам о преступлениях в области охраны природы в Казахской ССР / Р. Мынбаев, М. Орынбаев // Социалистическая законность. – 1979. – № 8-9. – С. 22-23.

25. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України від 08.10.1991 – 199. – № 41. – Ст. 546.

26. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25.06.1998 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 28. – Ст. 1368.

27. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003 – № 40. – Ст. 356.

28. Об охране окружающей среды : Федеральный Закон Российской Федерации от 10.01.2002 N 7-ФЗ (принят Государственной Думой 20 декабря 2001 года, одобрен

Советом Федерации 26 декабря 2001 года) (ред. от 29.12.2010) // Собрание законодательства РФ, 14.01.2002. – № 2. – Ст. 133.

29. Модельний екологічний кодекс для держав – учасниць СНД, схвалений на двадцять сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї держав – учасниць СНД (постанова № 27-8 від 16.11.2006) // www.rada.gov.ua.

30. *Дикусар В.М.* Международно-правовые проблемы охраны окружающей среды : автореф. дис. на соиск. ученой степени доктора юридических наук. Специальность: 12.00.10. Международное право ; Европейское право / В.М. Дикусар; Науч. конс. В.Н. Гущуляк ; – М. : Институт государства и права РАН, 2007. – 34 с.

31. Екологічний кодекс Республіки Казахстан від 09.01.2007 № 212-3// Ведомости Парламента Республики Казахстан, 2007. – N 1. – Ст. 1.

32. Про охорону навколишнього середовища : Закон Республіки Молдова від 16.06.1993 р. № 1515// Monitorul Parlamentului, 1993. – № 10. – Ст. 283.

33. Биосфера. Экология. Охрана природы. Справочное пособие / За ред. С.М. Хазанет, А.В. Янковская. – К. : Наукова думка, 1987. – 523 с.

34. Великий енциклопедичний юридичний словник/ За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.

35. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи УРСР / В.Л.Мунтян. – К.: Вища школа, 1982. – 231 с.

36. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – 368 с.

37. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.

38. Мала гірнича енциклопедія. В 3-х т. / За ред. В.С. Білецького. – Донецьк : Донбас, 2004. – Т 1. – 640 с.

39. Екологічна енциклопедія: У 3 т./ Редколегія: А.В. Толстоухов (головний редактор) та ін. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с.

40. *Іванюшенко В.В.* Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.02. / В.В.Іванюшенко – К. : Ін-т законодавства Верх. Ради України, 2009. – 20 с.

41. *Костицький В.В.* Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища : теорія та практика. : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра. юрид. наук. 12.00.06. – К.: НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького, 2004. – 52 с.

42. *Карнаухова А.М.* Європейське співробітництво у сфері захисту навколишнього природного середовища : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. політ. наук: 23.00.04. / А.М. Карнаухова. – К. : Ін-т міжнар. відносин, Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. – 22 с.

43. *Зуєв В.А.* Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища : автореф. дис. на здоб.наук.ступ.канд. юрид. наук : 12.00.06. / В.А.Зуєв. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2003. – 20 с.

44. *Коваленко Л.П.* Адміністративно-правові заходи охорони навколишнього природного середовища : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.07. / Л.П. Коваленко. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2003. – 18 с.

45. *Грушкевич Т.В.* Довкілля як об'єкт цивільного правопорушення: проблеми термінології/ Т.В.Грушкевич // збірник наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні» (м. Хмельницький, 14-15 травня 2010 року). – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2010. – С. 239-241.

46. Юридическая техника : учеб. пособ. по подготовке законопроектов и других нормативных правовых актов органами исполнительной власти / Ин-т законодатель-

ства и сравн. правоведения при Правительстве Российской Федерации; под ред. членкор. Т.Я. Хабриевой, проф. Н.А. Власенко. – М. : Эксмо, 2010. – 272 с.

47. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посібн. / О. Пономарів. – К. : Либідь, 2002. – 240 с.

48. Карванський С. Секрети української мови / С. Карванський. – К. : УКСП «Кобза», 1994. – 152 с.

49. Гінзбург М.Д. Що таке «довкілля» і що таке «навколишнє середовище»? / М.Д. Гінзбург // Ринок інсталяцій. – 2004. – № 9. – С. 80.

50. Непийвода В. Проблеми вдосконалення української термінології у галузі екологічного права / В. Непийвода // Право України. – 2003. – № 11 – С. 76-82.

51. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь – справочник. / Н.Ф. Реймерс. – М. : «Просвещение», 1992. – 319 с.

52. Нескромный В. От философии «вражды» к «философии взаимозависимости» / В. Нескромный // Зеленый мир – 1995. – № 20. – С. 14.

53. Юридична енциклопедія: В 6-т. / Редкол. : Ю.С.Шемшученко (відповід. ред.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т.2. – 744 с.

54. Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. – К.: Товариство «Знання», КОО, 2002. – 550 с.

55. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія : В. Толстоухов (гол. ред.) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 1 : А-Е. – 432 с.

56. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 28.11.2002 № 254-IV// Урядовий кур'єр. – 03.01.2003. – № 1.

57. Митрофанов І.І. Злочини проти довкілля : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. І. Митрофанов, А. М. Притула. – Суми : Унів. кн., 2010. – 205 с.

58. Культура сучасної української мови : довід. для всіх. / О.А. Росінська. – Донецьк: БАО, 2009. – 447 с.; табл.

59. Плющ М.Я. Граматика української мови: морфеміка, словотвір, морфологія : підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ. / М. Я. Плющ ; М-во освіти і науки України. – 2-е вид., доповн. – К. : Слово, 2010. – 327 с.

60. Карванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» / С. Карванський. – К. : Вид. центр «Академія», 201. – 240 с.

61. Російсько-український словник наукової термінології. Біологія, хімія, медицина / Наук. ред. В.М. Русанівський, відп. ред. К.М. Ситник. – К. : Наукова думка, 1996. – 660 с.

Матвійчук А.О. Поняття сприятливого навколишнього природного середовища у немайнових відносинах, що регулюються цивільним правом

У статті розкривається поняття «сприятливе навколишнє природне середовище», аналізуються існуючі в юридичній літературі точки зору стосовно цього поняття та інших термінів, які використовуються для позначення цього феномену.

Ключові слова: навколишнє середовище, навколишнє природне середовище, довкілля, оточуюче середовище, сприятливе.

Матвейчук А.А. Понятие благоприятной внешней природной среды в неимущественных отношениях, которые регулируются гражданским правом

В статье раскрывается понятие «благоприятная внешняя природная среда», анализируются существующие в юридической литературе точки зрения относительно этого понятия и терминов, которые используются для обозначения этого феномена.

Ключевые слова: внешняя среда, внешняя природная среда, окружающая среда, благоприятная.

Matviichuk A.O. Conception of the favorable natural environment in non-property relations regulated by civil law

In this article conception of the favorable natural environment was researched, existing points of view upon this conception and terms, being used to describe this phenomena, were analyzed.

Key words: *environment, natural environment, external environment, favorable.*

Стаття надійшла до редакції 06.02.2011.